

Bevezetés a romániai magyar társadalomkutatás történetébe

Szabédi László a transzszilvanizmusról. Közli: Pomogáts Béla *Új Erdélyi Múzeum*, 1990. 1–2. 56–70., valamint *Európai Idő* 1991. 1–3. sz.

POMOGÁTS BÉLA

Szabédi László a transzszilvanizmusról

A harmincas évek elején fellépő „második” erdélyi nemzedék eszmei tájékozódása vitákkal és küzdelmekkel járt: számot kellett vetnie az idősebb generáció eszméivel, s bizonyos mértékig le kellett számolnia azzal a transzszilván ideológiával, amelynek az erdélyi megértésre és együttműködésre irányuló törekvései rendre hajótörést szenvedtek a nagy román nacionalizmus miatt. A „második nemzedék” megbecsülte a helikoni irodalom eredményeit, de fellépésétől fogva elutasította az Erdélyi Helikon irodalompolitikáját, pontosabban azt az óvatosságot és bizonyos mértékű konzervativizmust, amely ennek az irodalompolitikának a része volt. Jancsó Elemér programadó tanulmánya, amely az *Új Arcvonal* című nemzedéki antológiában végezte el a számvetés feladatát, heves kritikával fordult a „középosztály” romantikus illúziói

ellen, s ítélte el az óvatosan bezárkózó marosvécsi írócsoportot. A transzszilvanista gondolatot körülengő romantikát is elvetette: „erdélyiség tényleg van. De ezt az erdélyiséget nem kell csinálni, mert ez feltalálható Erdély speciális gazdasági és társadalmi adottságaiban és az azon felépülő szellemi életben Erdélynek minden időben voltak külön gazdasági é szellemi törekvései. Ezeket, ha akarjuk, nevezhetjük transzszilvanizmusnak is, de belőlük szentséget, tabut csinálni fölösleges, szükségtelen és káros. Különbö is meghatározni azt, hogy a múltban vagy jelenben mi Erdélynek sajátos szellemi élete, a magyarországitól és a világirodalomtól elkülönülő, ebben új szint jelentő vonása, nagyon nehéz, sőt csaknem lehetetlen. Ennek a reális, de nehezen meghatározható transzszilvanizmusnak azonban nagyon kevés köze van ahhoz az erdélyiséghez, amelyet zöld asztal mellett agyaltak ki Erdély írói és kritikusai. A szenvedők és a dolgozók erdélyisége távol áll attól a levegőben lógó megközelíthetetlen és elérhetetlen ideáltól, amelynek zászlajára éveken át esküdtek Erdély írói.”¹

Hasonló nézeteket képviselt Jancsó Elemér *Erdély irodalmi élete 1918-tól napjainkig* című tanulmányában is.² Ezt a tanulmányt hangos vita követte, az idősebb nemzedék a transzszilvanista elvek védelmére kelt.³ A vitában állást foglaló Babits Mihály viszont arra figyelmeztetett, hogy a transzszilván irodalmat a provincializmus veszélye fenyegeti, és e veszély ellen erőteljesebb kritikai szellemmel kellene védekeznie. Babits az erdélyi magyar irodalom hatékonyabb kritikáját javasolta, egyszersmind annak vizsgálatát, hogy ez az irodalom milyen szerepet tölt be az egyetemes magyar írásbeliségben. Az „erdélyi gondolatnak” azokat a vonásait emelte ki, amelyeket a „hőskorban” Kuncz Aladár dolgozott ki: az egyetemességre törekvő magyarságot és az európai szellemet. „A transzszilvanizmus – szögezte le – nem elzárkózni, hanem gazdagítani akar: erdélyiségében a magyarságát őrzi, és Európát gazdagítja. A transzszilvanizmus a politikán túl és minden politika dacára kulturális nemzeti érzést jelent, mely nem szétválaszt, hanem összekapcsol...”⁴

A fiatalok eszmekereső küzdelmét jelezte 1937-ben az a vita, amelyet Szemlér Ferenc *Jelszó és mithosz* című tanulmánya kezdeményezett.⁵ Szemlér a fiatal nemzedék nevében számolt le a transzszilvanista ideológiával, és utasította el az „erdélyi gondolatot”. Még a tanulmány írása előtt körkérdést intézett nemzedéktársaihoz arra vonatkozólag, hogy miként értelmezik a transzszilván gondolatot és milyen módon hatott munkáságukra ez a gondolat. 1937. július 20-án a következő levelet küldte szét: „Kedves Barátom! Egy megírandó tanulmányom kapcsán szükségem volna véleményedre az alább megírt három kérdésben. Igen kérek, válaszolj röviden, de kimerítően. Azt is szeretném, ha válaszod nem késnék túlságosan sokáig. Kérdéseim a következők: 1) Mi a »transzszilvanizmus«, úgy ahogy azt az erdélyi »irodalmi hőskor« nemzedéke értelmezte, és miképpen értelmezed Te ezt a fogalmat? 2) Milyen mértékben befolyásolt Téged irodalmi alkotásaidban a »transzszilvanizmus«? 3) Gondolod-e, hogy a transzszilvanizmus élő és ható jelenség ma is az erdélyi irodalomban vagy talán esetleg közéletben? Válaszodat lehetőleg sürgősen várom és előre köszönöm.” A körlevélre Bözödi György, Kiss Jenő, Kovács József, Nagy István, Szabédi László és Szenczei László válaszolt. Valamennyien elvetették a transzszilvanista ideológiát. Dsida Jenő, Jancsó Elemér és Koós Kovács Jenő válasz nélkül hagyta a körkérdést.⁶ A beérkezett válaszok is segítettek abban, hogy Szemlér kialakítsa véleményét, amely szerint a transzszilván gondolat a harmincas évek körülményei között már ételmét veszített jelszónak és romantikus mítosznak bizonyult. Sorra foglalkozott a transzszilvanisták hagyományos érveivel, és valamennyit cáfolni igyekezett. „A transzszilvanisták módszere – állapította meg – durva dedukció volt, ahol az elmélet született meg először, és az empiria meglehetősen háttérbe szorult.” Ki-

mutatta, hogy a transzszilván irodalomnak nem alakult ki sajátos művészi természete, valójában a „nyugatos” irodalom romániai magyar ágazata volt. A transzszilván liberalizmus tételével szemben hivatkozott az erdélyi történelem állandó társadalmi és nemzetiségi küzdelmeire. Megállapította, hogy a transzszilván elveket csak a kisebbségi magyarság hangoztatta, a másik két erdélyi nép végül is nem fogadta el. A szászok a német nemzet keleti előőrsének tekintették magukat, a románokat pedig jobban vonzotta az egyesülés eszméje, mint az erdélyi összefogás. A transzszilván ideológia és politika a valóság mérlegén pusztán álomnak bizonyult: „olyan politikai felfogást tartalmazott, ami nem számolt a kézzelfogható valósággal. Nem látta meg például azt, hogy a mai erdélyi magyarság nem az erdélyi társadalmi közösséget alkotó népek teljes jogú tagja, hanem Romániának egyik kisebbsége. Ez a vakság természetesen politikai romantikát eredményezett.” És ennek nyomán hozta meg elmarasztaló kritikai ítéletét: „a transzszilvanizmus csak befejeződés és nem kezdet, egy olyan körnek végleges lezárulása, ami minden folytatást kizár. Ebben a tulajdonságban az irodalmi és a politikai transzszilvanizmus találkoznak.”

Szemlér a fiatalok nevében temette el az „erdélyi gondolatot”. Az idősebb nemzedék ellenállásával azonban számolnia kellett, hiszen a transzszilvanizmus mégiscsak másfél évtizeden keresztül volt a nemzetiségi irodalom nagy hatású ideológiája. Olyan ideológia, amelynek jelentékeny szerep jutott a kisebbségi tudat és művelődés gondozásában, valamint a korszak irodalmi alkotásainak létrejöttében. A Helikon nevében Kós Károly és Kacsó Sándor vette védelmébe a nagy szerepet betöltött gondolatot, vállalkozott arra, hogy számot vessen eredményeivel és lehetőségeivel. Kós sorra vette Szemlér érveit, cáfolat gyanánt a transzszilván gondolat történelmi múltjára, az erdélyi hagyományra hivatkozott, az „erdélyi gondolat” szerepvesztését azonban nem cáfolhatta meg. Tanulmányának mégis személyes igazsága volt, az idősebb írónemzedék eszményei és szolgálata mellett tett hitet: „az erdélyi írók öreg generációja számára a »transzszilvanizmus« bizony nem *előre kitalált jelszó*, hanem tradíció, történelmi tudat, akarat, reménység és mindenekfelett szilárd, megingathatatlan – hit. Hite annak, hogy a mi hazánk – Erdély. A mi földünk, a mi gyökerünk, a mi kikerülhetetlen sorsunk, melyet nem mi választottunk, hanem amibe beleültetett és beleparancsolt az Úristen, bizonyára nem ok nélkül. Mi hiszünk abban, hogy az életünk: rendeltetés, melyet szolgálunk kell cselekedettel, kibúvás és mentség nélkül, spekuláció és alkuvás nélkül. Művészetünkkel is.”⁷

Kacsó Sándor hasonló módon: a személyes vallomás erejével állott az „igazi erdélyi szellemiség” mellé. Ara hivatkozott, hogy a transzszilvanizmus nem kidolgozott eszmerendszer vagy zárt ideológia: „nem kifejezetten irodalmi vagy politikai valami, hanem az a szellemi – néha gyakorlati – magatartás, amely úgy az irodalomban, mint a politikában vagy társadalompolitikában (világnézetben) egyaránt érvényesülhet”. Kacsó számára az „erdélyi gondolat” munkaprogramot jelentett, amelynek érvényesülésén dolgozni kell és lehet. „Az a tény – érvelt –, hogy a hivatalos hatalom megfélemezte az erdélyi gondolatot a múltban és nem akar tudni róla a jelenben, nem jelenti azt, hogy nincs és nem is volt erdélyi szellemiség. Éppen azért volt és van, mert a politikai hatalom mohósága miatt szükség volt rá mindig. Szükség volt a szabadság állandó követelésére, szükség volt a három nép és sok felekezet boldog együttélési lehetőségének a keresésére.” A transzszilvanizmus eszmei magjaként következésképp a kisebbségi és egyetemes humánus jelölte meg. „Az erdélyiség – foglalta össze gondolatait – történelmi adottságainak megfelelően – képlete az emberi előrehaladás gondolatának abban a magatartásban, amely a humanista eszme gyakorlatilag legfejlettebb képét tükrözi vissza. Az erdélyiségben valóban van

politikum, de nem politikai, hanem szellemi valóság, nem irodalmi forma, hanem írói magatartás, s nem ilyen vagy olyan máshol sehol nem látott, fel nem fedezett és nem vallott politikai vagy szellemi irányzat, hanem történelmi erőképlet, amely a legalkalmasabb működési helyet abban az erdélyi lombikban találta meg, ahol három – vegyülékké lenni nem hajlamos – nép-nemzetet kell békés egyetértésre, együttélésre szoktatnia. A lombik maga lehet vidék, a munka azonban, amely benne folyik, az erők, amelyek benne kiegyensúlyozódást keresnek, nagyon, de nagyon messze van a regionalizmustól. Az erdélyi lombikban az emberiség jövője békéjének egyik nagy és szép kísérlete folyik.”⁸

A vita, amely széles körben haladt tovább, végső tanulsága szerint leszámolt a transzszilvanizmus hagyományos értelmezésével, fenntartotta azonban legfontosabb progresszív eszményeit: az együttélő nemzetek testvériségének tudatát, az európai igényességet, valamint a kisebbségi humánusit.⁹ A transzszilvanizmus azonban, mint tudatforma és ideológia, kétségtelenül az eszmetörténet tárába került, az 1937–1938-as vita valójában pályafutásának végső szakasza volt. Szenczei László találó módon jegyezte meg: „Transzszilvanizmus igenis volt, s nem csupán mint jelszó és mítosz, hanem mint eleven irodalmi valóság. A probléma az, hogy miért nincs *többé* transzszilvanizmus.”¹⁰ Az „erdélyi gondolat” történelmi szerepe véget ért, a változó idők súlyos realitásai határozottabb ideológiát és radikálisabb progressziót követeltek. A nagyromán nemzetiségi elnyomás kihívásával szemben a magyar kisebbségnek a nemzetiségi realizmus és demokratizmus hatékonyabb magatartását kellett kialakítania.

Az 1937-es vita dokumentációja, illetve a Szemlér-féle körkérdésre írott válaszlevelek egy kisebb kötetet is megtöltenek. Közülük mint talán a legérdekesebbet, Szabédi László tanulmányzámba menő levelét közöljük, mint a kiváló tudós költő és tragikus végzetű nemzetiségi politikus gondolkodásának egy eddig ismeretlen dokumentumát.

JEGYZETEK

¹ *Új Arcvonal*. Tizenkilenc fiatal erdélyi író antológiája. Cluj – Kolozsvár, 1931. 78–79.

² *Nyugat*, 1935. I. 283–298.

³ Reményik Sándor: *Társadalmi funkció*. Pástortűz, 1935. 191–192.; Szentimrei Jenő: *Az erdélyiség vitája*. Nyugat, 1935. II. 183–186.

⁴ *Az én erdélyiségem*. (1935) – Könyvről könyvre. Szerk. Belia György. Bp., 1973. 255–261.

⁵ *Erdélyi Helikon*. 1937. 592–604. A folyóirat szerkesztősége a következő megjegyzés kíséretében közölte a tanulmányt: „Az alább közölt érdekes tanulmányban az úgynevezett »második« erdélyi írónemzedék nevében szólal meg valaki, s veszi kritikái bonckés alá az előtte járó nemzedék eszmevilágát. Szándéka csupa tagadás. A nemzedéki elosztódást könnyen kereső mai gondolatjárásban mintha akarva építené és őrizné a válaszfalakat. De nem a kész és ellenállhatatlan új sugárzik itt elő s vonja homályba a mögötte maradót. Még a vágyképe se született meg az újról: csupán a jövő szelencéjébe zárt »ismeretlen« nevében harcol. De cikke eszmekeltő, gazdag vitaanyagot tár föl, s kihívja a hozzászólást.”

⁶ A körlevél és a válaszok szövegét Szemlér Ferenc 1973. okt. 22-én keltezett levele révén ismerem.

⁷ *Jelszó és mítosz?* Erdélyi Helikon, 1937. 766–770.

⁸ *Az igazi erdélyi szellemiség*. Erdélyi Helikon, 1938. 35–41.

⁹ Vö. Ligeti Ernő: *Jelszó és mítosz*. Független Újság, 1937. nov. 6.; Császár Károly: *Vita a transzszilvanizmus körül*. Pástortűz, 1938. 48–49.; Szentimrei Jenő: *Az erdélyi valóságglátás terméketlen vitájához*. Brassói Lapok, 1938. máj. 23.; Szemlér Ferenc: *Táj és sors*. Korunk, 1938. 322–328.

¹⁰ *A transzszilvanizmus és az erdélyi fiatal irodalmi nemzedék problémájához*. Korunk, 1938. 65–70.

SZABÉDI LÁSZLÓ LEVELE SZEMLÉR FERENCHEZ

Kedves Feri,

ne haragudj, hogy késve válaszolok körleveledre. Kívánságodra bármikor felmutathatok egy tizenkét és fél oldalból álló iratcsomót, amelyben röviden válaszolni akartam neked. Mondom, röviden. Részint, mert Neked is ez volt a kívánságod, részint mert elfoglaltságaim miatt nem is akartam túlságosan belemerülni az Általad felvetett kérdés vizsgálgatásába. És így is tizenkét és fél oldalra gyarapodtak megjegyzéseim, anélkül, hogy „kimerítőek” lettek volna. Nem szeretem a félmegoldást, s ezért bosszankodva hagytam félbe a hosszúra nyúlt levél írását. Attól tartok azonban, hogy rossz néven vennéd, ha egyszerűen hallgatással mellőzném az ügyet. Most hát megkísérlem idevágó gondolataim egy-kettejének közlését, megjegyezve, hogy korántsem tartom válaszomat kimerítőnek. Így hát teljes felfogásom e levél vétele után sem lesz birtokodban, amiért elnézésedet kérem. Ismétlem, egészen más természetű gondolkör építgetésével NAGYON el vagyok foglalva. A következő sorok inkább címjegyzék jellegével fognak bírni, s lazaságukat mentse a magánlevél-műfaj.

1. Mindenekelőtt több ágra kell bontani a „transzilvánizmus” jelentéstörzsét. ELŐSZÖR IS JELENT A TRANSZILVÁNIZMUS EGY IRODALOMTÖRTÉNETI MÓDSZERT. Ebben az értelemben jelentése az, hogy az erdélyi írók, pontosabban: a magyar irodalom erdélyi művelői, nem külön-külön, hanem egy csoportban illesztendők a magyar irodalom történetébe. Egy csoportban mégpedig azért, mert – amint arról a hőskor nemzedéke meg volt győződve – van az ő műveikben valami SPECIFIKUSAN ERDÉLYI, ami szembeállítja, vagy legalábbis elég élesen megkülönbözteti őket a magyar irodalom magyarországi művelőivel, ill. művelőitől.

Ez értelmezés tekintetében az ÉN állásfoglalásom a következő:

Amit a hőskor nemzedéke dogmatikusan kijelentett, azt én kételkedő, kritikai módon KÉRDÉS alakjában vetném fel. Megkérdezném nevezetesen, hogy vannak-e csakugyan olyan jellegzetességek az erdélyi magyar írók műveiben, amelyek indokoltá tehetnék ennek az új irodalomtörténeti kategóriának (transzszilván írók) felállítását? Továbbmenőleg (mivel a hőskor nemzedéke erre a kérdésre magától értetődő igennel válaszolt már) vizsgálat tárgyává teendők nyilvánítanom azt is, hogy vajon azok a jellegzetességek, amelyeket eddig transzszilván jellegzetességekként könyveltek el, valóban azok-e; nem történhetik-e meg, hogy azoknak a bizonyos jellegzetességeknek az alapján a magyar irodalomnak több – úgy erdélyi, mint magyarországi – művelője vonható ebbe az új irodalomtörténeti kategóriába, amely ebben az esetben természetesen hibásan nevezetnék „transzszilván írók” kategóriájának. Az is megtörténhetik, hogy az erdélyi íróknak csak egy része kerülne ebbe a kategóriába. Akármi legyen a felelet a fentebb említett kérdésekre, tájékozódásul közlöm, hogy én magamra jellemzőnek találom magát a kérdés felállítását, ha nem csalódom, ez a kritikai magatartás egész nemzedékünkre jellemző.

Természetesen nem csupán arról van szó, hogy bennem, ill. bennünk egyszerűen egy kritikai temperamentum áll szemben a hőskor nemzedékének dogmatikus temperamentumával. Ez képtelenség is volna, mert ilyen sibbolet alapján nemzedékeket nem igen lehet szembeállítani. Kételkedésemnek – ezúttal persze már csak magamról beszélhetek – a kritikai temperamentumtól független valós okai is vannak. Álljon itt nevezetesen kettő ezekből az okokból

I. A transzszilván írók két fontos témaköre: 1. Erdély múltja, 2. a székelység, két általánosabb témakör konkrét megnyilvánulása, amely két általánosabb témakör a

magyarországi írók tárgyválasztásában is jelentkeznek. Nevezetesen célozok az új történeti és népi irányra (regényes életrajz stb. és parasztregegy). Tovább megyek: ez általános európai jelenség (vö. Babits: Európai Irodalom). Persze, tudom én, hogy nem éppen a témán fordul meg a dolog és a népi realizmus képviselői nálunk kétségtelenül a fiatalabbak (Tamási, Kiss), ami igen érdekes valamit jelent. Nem azt, hogy a transzszilvánizmus folytatás nélkül maradt, hanem azt, hogy a transzszilvánizmus nem kezdés, hanem folytatás volt, egy korszak lezárása, persze azonban az irodalomtörténeti korok között nincs brüszk határolódás, hanem átmenet van. Erről azonban később.

II. Kétkedéseim második okát a következő kérdés foglalja magában: vajon azok a jellegzetességek, amelyeket a hőskor nemzedéke transzszilván jellegzetességekként könyvelt el, tényleg szerves tartozékai-e az n. erdélyi irodalomnak? Vajon nem jutunk-e közelebb egy lépéssel az igazsághoz, ha TRANSZILVÁN jellegzetesség helyett TRIANONI jellegzetességekről beszélünk? Azt akarom mondani, hogy van ok a gyanakvásra, hogy a felfedezettnek vélt erdélyi szellem, mely állítólag a múltban is mindig megnyilvánult (vö. erdélyi csillagok), tulajdonképpen nem abszolút, hanem esetleges jellemvonása az erdélyi életnek. Nem tudom, elég értelmesen fejezem-e ki magam. Hasonlattal próbálok élni – bár a hasonlatokat nem szeretem, mert gyakran érvül dobják, mikor csak ábrázoló ereje van, de én csak ábrázolni akarok vele, s ne fogd fel érv gyanánt. Ha a magyar irodalmat organizmusként fogjuk fel s az erdélyi írók oeuvre-jét ennek testrészeként (ez a hasonlat csak pontosan az itt felvetett gondolattal kapcsolatban értendő és nem tágítható ki általános hasonlattá, mely általában jelezne az erdélyi irodalom viszonyát a magyar irodalomhoz!), akkor az ún. erdélyi irodalom jelenségei a magyar irodalom szerves jelenségeinek szerves tartozéka s ami jellegzetesnek tűnik benne, azaz olyannak, mint ami megkülönbözteti a magyarországi írók oeuvre-jétől, az már nem egészséges életfunkció, hanem a testrész sérülésének következménye, betegségi tünet (teszem azt, rákos daganat). **DE MÉG EBBEN AZ ESETBEN IS** – ez a betegségek természetrajzából következik – **EZEK A BETEGSÉGI TÜNETEK** – föltéve, hogy nem halálos megbetegedésről, azaz a szervezet felbomlásáról van szó – **AZ EGÉSZ ORGANIZMUS SZEMPONTJÁBÓL CÉLSZERŰEK**, azaz ezeket a jelenségeket is az egész organizmus egészséges életműködésének a törvényei irányítják (mint ahogy a láz csak részben beteges tünet, részben az egészségességre törekvő organizmusnak éppenséggel egészséges felelete a betegségokozó csírák vagy akármilyen külső behatás káros és kóros működése). Szorosabban az előbb mondottakhoz kapcsolva ezt: a transzszilvánizmus, mint irodalomtörténeti módszer, téved, amikor a trianoni békekötés által teremtett helyzet szellemi, nevezetesen irodalmi réparcursion-jait sub specie aeternitatis veendőknak tanítja. Ezzel a módszerrel szemben az én tanításom az, hogy az erdélyi irodalmi jelenségeket csak a magyar irodalom lélegzetvételeivel, szerves jelenségeivel lehet helyesen értelmezni. És hogy a transzszilvánistáknak néha mégis igazuk van, amikor azt mondják, hogy a magyarországi irodalom tanulhat az erdélyitől, az csupán azt jelenti, hogy, sajnos, **AZ EGÉSZ MAGYAR ORGANIZMUS BETEG, AZ EGÉSZ MAGYAR ORGANIZMUS MEG VAN TÁMADVA**, tehát az egész magyar organizmusnak ki kellene termelnie a lázat, ezt az állítólagos betegségi tünetet, amely pedig, amint a modern orvostudomány álláspontjával tökéletesen megegyezően mondtam már, éppen az igazi betegségre való felelet, egészséges felelet. Természetesen mutatis mutandis; a mi betegségeink nem teljesen azonosak az önálló, független Magyarország betegségeivel. De, nagy általánosságban maradva, nem csak Erdélyben mondott csődöt a magyar kapitalisztiko-feudálizmus, hanem Magyarországon is, nemcsak Erdélyben fenyegeti

pusztulás a magyart, hanem Magyarországon is és így tovább. Nem részletezek, mert újra tizenegynéhány oldalra lyukadnék ki.

Összegezve: a transzilvánizmus, mint irodalomtörténeti módszer, téves az én véleményem szerint. Kiss Jenő kötetével kapcsolatban megpróbáltam célozni azokra a szerves összefüggésekre, melyek az erdélyi irodalmi jelenségeket a magyarországiakhoz kapcsolják. Csak célozni, mert hiszen nem egyikünkénél, hanem általánosabb keretek között volna az összefüggés pontosan kimutatható, mégpedig RETROAKTÍV HATÁLLYAL. És itt rátérek a hőskor nemzedékének méltatására. A hőskor nemzedéke vallotta és hirdette a transzilvánizmust. Itt tehát egy történeti ténnyel állunk szemben. Ezúttal nem arról van szó, hogy én hiszek-e a transzilvánizmusban, hanem arról, hogy voltak, akik hitet vallottak mellette. Nos: mi mellett vallottak hitet? Idevágó kérdésed pontosan így szól:

Mi a transzilvánizmus úgy, ahogy azt az erdélyi irodalmi hőskor nemzedéke értelmezte és miképpen értelmezted Te ezt a fogalmat?

A kérdés első felére, úgy, ahogyan a kérdés fel van téve, persze adós maradok a válasszal. Azt ők jobban tudják. Olvas el Kós „Gálok” c. könyvét, abban az 1919 c. novellát, Reményiknek e könyvről írt és Helikonban megjelent bírálatát, valamint Reményik e tekintetben legfontosabb írását, a Helikonban 1930-ban megjelent Kósról szóló tanulmányát. De persze, Te jobban ismered az idevágó irodalmat nálamnál, úgyhogy nem részletezek. Hanem ha megengeded, a kérdés második felét beleolvasztanám az első felébe és akkor a kérdés így hangzanék: EGY ÁLTALÁBAN MIKÉPPEN ÉRTELMEZENDŐ A HŐSKOR NEMZEDÉKÉNEK TRANSZILVÁNIZMUSA? A két kérdés között a különbség ez: nincs egy adott transzilvánizmus, amit a hőskor nemzedéke így s én úgy értelmezek, hanem A HŐSKOR NEMZEDÉKE TEREMTETTE A TRANSZILVÁNIZMUST. A nagy kérdés az, hogy vajon az általuk teremtett transzilvánizmust tudatos, vagy öntudatlan erők hozták-e létre, más szavakkal: az általuk teremtett transzilvánizmus általuk adott értelmezése helytálló-e?

2. Mert hiszen a transzilvánizmus nem csupán irodalomtörténeti módszer, hanem magatartás is. Ha van specifikusan erdélyi szellem, akkor annak hatása a te műveiden, erdélyi író, akkor is meg fog látszani, ha te nem vagy tanszilvánista. De a hőskor nemzedéke transzilvánista volt s ez valamivel többet jelent, sőt, egészen mást jelent, mint az, hogy transzilvániai volt.

Gondolom, Téged főként a kérdés irodalmi oldala érdekel. Bár a harmadik kérdések világosan mutatja, hogy nem kizárólagosan. Én nem is tudnám ennyire eltokozni a kérdést akkor, amikor gyökerében akarom megragadni. Már magának annak a ténynek, hogy a transzilvánizmus főként (de nem kizárólagosan) irodalmi téren jelentkezett, nem-irodalmi okai vannak: nem utolsó sorban az, hogy politikai passzivitással kezdtük kisebbségi életünket. Így a szellemi erők jelentkezési alakja jóformán az irodalom maradt csupán. De ez a két jelenség nemcsak meghúzódik egymás mellett, hanem közöttük szerves összefüggés van. Ugyanaz a nemzedék teremtette a transzilvánizmust, amely passzivitással, non possumus-szal reagált az új államhatalom kezdeti ténykedéseire. (Egyelőre nem lehet tisztán látni, de a Makkai nem lehetje mindenesetre arról tanúskodik, hogy egy kör lezárult, éppen a transzilvánizmus köre s ma ismét ott állunk, ahol az uralomváltás napjaiban: teljesen problematikussá vált viszonyunk az államhatalommal szemben. Ha ez igaznak bizonyul, akkor kiviláglik mindenki előtt a transzilvánizmus csődje.) Ez elinduló pont tehát a non-cooperation. Ennek irodalmi vetülete az Áprily és Reményik TÁJ-TRANSZILVÁNIZMUSA. Ezt a tájtranszilvánizmust megkülönböztetem a Kós ORSZÁG-TRANSZILVANIZMUSÁTÓL. Ez a szétválasztás nagyon fontos, habár

megjegyzendő, hogy a transzilvánizmus képviselői gyakran a tájtranszilvánizmus és országtranszilvánizmus amalgámját nevezték egyszerűen transzilvánizmusnak, ami nem azt jelenti, hogy a kettő összeegyeztethető, hanem valami egyebet, ami csak lélektani úton érthető, azt, hogy az ember nem mindig azt akarja, amit mond, sőt, nem mindig azt akarja, amit gondol (s nem mindig azt gondolja, mit akar stb. á lá Karinthy). Én a kettőt külön tárgyalom s befejezésül rátérek egymáshoz való viszonyukra.

A Reményik és Áprily tájtranszilvánizmusa kísérlet annak bizonyítására, hogy a Magyarországtól elszakadt, románná lett Erdély azonos az 1848-ban Magyarországhoz csatolt Erdéllyel. Hiszen a hegyek és fenyők nem változtak, funkciója abban merül ki, hogy a **ROMÁNIÁBA SZAKADT MAGYARSÁG SZÁMÁRA PÓTOLJA A PILLANATNYILAG ELBUKOTT NAGY MAGYAR ÁLLAMESZMÉT**. Így tehát arra vigyázz, hogy véleményem szerint a transzilvánizmus ebben a formájában nemhogy szemben állana a magyar állameszmével, hanem egyenesen annak folytatása a megváltozott államjogi körülmények között. A tájtranszilvánizmus lényegében a milléniumi magyar állameszme búvóhelye, katakombája. Csak két idézet szolgáljon, nem bizonyíték, hanem értetés gyanánt:

„Vasárnap reggel a hegyekbe mentem...”

(Áprily)

„Testvéreim a nagy hegyek,
az élet felett átmegyek...”

(Reményik)

A Tájék, mint láthatod, egy szellemi magaslat, egy gondolati hely, ahová el lehet menekülni a valóság talajáról, **AHOL VÁLTOZATLANUL A RÉGI MINDEN**. Ünnepies jellege (vasárnap), valamint irreális jellege (az élet felett) kétségtelen. Ez a transzilvánizmus egyáltalában nem jelenti az új, a megváltozott viszonyok igentését, hanem ellenkezőleg, annak merev tagadása. Folytatása annak a gondolatkörnek – természetesen megváltozott alakban, de hiszen tudod, hogy a lepke nagyon különbözik a bábától s mégis egy vele; én ennek az EGY-nek a vándorújtját kutatom, az én tételtem az, hogy nincs külön erdélyi szellemiség, hogy szellemi jelenségeink mind a magyar géniusz megjelenési alakjai –, mely száz évvel korábban ezeket a szavakat fakasztotta **PETŐFI** ajkán:

„Az forra bennem, az fájt énnekem,
hogy egy nemzetnek két országa van,
s e két-országos nemzet a magyar.”

Költő voltod biztosíték számomra, hogy tisztán érezni fogod az idézett vers kezdő sorainak hiteles transzszilván melankóliáját:

„Barangol és zúg, zúg az őszi szél,
csörögnek a fák száraz lombjai,
mint rab kezén a megrázott bilincs...”

E tájtranszilvánizmus **SZÍNE** a Tájék, **FONÁKJA** a Végvár. Ebben az értelmezésben oldódik egységbe a Reményik-vers a Végvári-verssel, az erdélyi költő, Áprily,

a bár-madasi iskolaigazgatóval, Jékelyvel. Ezt a megállapításomat fontosnak találom, mert értetlen és gyerekes vád nemegyszer érte a „Tetón” költőjét, hogy hűtlen lett önmagához; ez nem igaz. Áprily ma is transzilvánista, csak tudni kell, hogy mit jelent az ő transzilvánizmusa: az unió igenlését és az unirea tagadását. Minden más értelmezés helytelen.

Emlékezetből ideiktatom néhány strófáját, amit Budapesten írt (nem állok jól, hogy nem rontom meg):

Jaj, a vihar, hideg vihar,
Barbár szelek vad őszi sodra;
Jaj, a hideg zápor roham
Özönnel zúg a teraszodra.

Jaj, a homály, ablakhomály,
Útját a csepp sietve rója;
Jaj, rácsos ablakomra hull
Az ampelopszisz kék bogyója.

Jaj, az utam, ázott utam,
Vörös fák szegi halaványan;
Jaj, az erdélyi tölgyesen
Komor haddal jönnek utánam.

JAJ, A TÜZEM, BETEG TÜZEM,
MOST FOSZLIK FÜSTJE LOMHA KÖDDÉ,
AZ ERDŐN ELVESZETT A NAP...
JAJ, NEM KERÜL MEG SOHA TÖBBÉ.

Hol itt az „ellentmondás”? (A „hűtlenség”-ről jut eszembe, hogy az Erdélyi Fiatalokban olvastam egy mulatságos szerelvényt Makkai műveiből, mellyel azt célozták, hogy a régi Makkaival cáfolják az „új” Makkait; nem tudom, átérzed-e teljesen, hogy ezt milyen mulatságosnak találtam. Sajnos, az evidenciaérzés átruházhatatlan, így csak remélem, hogy Te is éppen olyan mulatságosnak találod, mint én, az Erdélyi Fiatalok eljárását.)

2. Történeti jelenségeknél rendkívül nehéz megkülönböztetni az egymás mellett az egymás utánitól, mert a jelenségek tudatának megtestesítői, mondjuk – jobb szó híján – a szellemi vezérek, egymás mellett élnek, de a jelenségek egymás után következnek, amennyiben csak akkor nevezzük őket korjelenségeknek, amikor uralkodókká, általánosan vallottakká és követetökké válnak. Így pl. Kós idősebb is Reményiknél, mégis azt kell mondanunk, hogy a Kós által képviselt ORSZÁG-TRANSZILVÁNIZMUS a Reményik által képviselt tájtranszilvánizmus után következett. (Az már társadalomlélektani kérdés, hogy közben az Áprily hűtlenségével párhuzamosan – „hűtlenség” idézőjelben, mivel, ismétlen, a terminus téves – Reményik tájtranszilvánizmusa is továbbfejlődött a Reményik tudatában; különösen, ha meggondolod, hogy maga a tudatosodási folyamat is idő eredménye, másrészt a kezdeti tájtranszilvánizmusról egy szóval sem mondtam, hogy teljesen tudatos alkotás). Akkor lett – de akkor sem általánosan uralkodó – közfelfogássá, mikor a magyarság kilépett a politikai passzivitásból. A passzivitásból való kilépés bizonyos mértékben elfogadása az új impériumnak. Az az országtranszilvánizmus is. Bizonyos mértékben, persze.

Mivel Magyarország keretein kívül kell élnünk, lehet élnünk Magyarország keretein kívül (vö. a Makkai nem lehet-jére adott válaszát Reményiknek: lehet, mert kell). Az országtranszilvánizmus tehát tagadja a nagy-magyar állameszmét, ez a SZÍNE. Nem kevésbé tagadja, bár írásban természetesen ezt nem fektetheti le, a dákó-román eszmét is, ez a FONÁKJA. Tartalma: Erdély mint ország (keleti Svájc).

Konszolidált transzilvánizmusnak nevezném, mert ebben a szellemi ágyazatban már néha lehet aludni is. Itt már az ellentétes terminusok nincsenek oly iszonyú távolságra egymástól, mint a tájtranszilvánizmus esetében, ahol az adottsággal, a románná lett Erdéllyel szemben az ezeréves Magyarország állott. Erdélyország már nemcsak a nagy hegyek csúcsán subsistál (a subsistentia, mint tudod, nem jelent existenciát, azért használom ezt a filozófiai terminust), ahol „tisztást vetett a bujdosó verőfény”, hanem néha-néha egyenesen olybá tűnik, hogy van. Ha máshol nincs, hát van a történelemben. Az a bizonyos erdélyi jellegzetesség, amely a tájtranszilvánizmus képviselői alapjában véve nem jelentett egyebet, mint a trianoni általános magyar tragikum „romániai” vetületét, melynek az erdélyi havasok adtak különleges színt, kezd consistensebb formát öltetni. Az a bizonyos erdélyi szellem az országtranszilvánizmus evangéliuma, jó h tájtranszilvánizmusre, tan tájtranszilvánizmustása. Nem mintha a tájtranszilvánizmustól idegen lett volna ez a gondolat, az „erdélyi szellem” gondolata. De a kettő lényegesen különbözik egymástól. A tájtranszilvánizmus csak az erdélyi magyarságot tartja szem előtt és azt mondja, hogy az erdélyi magyar különbözik a magyarországitól, de mégis egy vele (Reményik hasonlata: az összeomlás fellegein A MAGYAR NAP sugarai törtek szivárvánnyá; ez az Ő szóbeli közlése, nem emlékszem rá pontosan, hogy hogy mondotta). Természettudományi hasonlattal: a magyar a genus (pl. equus), az erdélyi a species (pl. equus caballus, vagy equus asinus). Ezzel szemben az országtranszilvánizmus „erdélyi szellem”-en egyáltalán nem a magyar szellem variatio-ját érti (folyvást természettudományi értelemben), mert az erdélyi szellem gyökerei még a magyar államalapítás előttre nyúlnak (l. Országépítő c. regényét), szóval az nem magyar termék. Nem is csupán az erdélyi magyarság életében jelentkezik alakító erőként, hanem éppen úgy az erdélyi románságéban és németségében is. Meghatározója, nem geográfiai hanem történelmi mozzanat: az erdélyi népek évezredes – alán több évezredes – együttélése. A geográfiai mozzanat itt csak közvetve játszik szerepet: Erdély olyan geográfiai egység, mely a benne élő népeket EGY ÁLLAM alkotására kényszeríti. Tehát az Erdélyben élő népek szellemiségének megfelelő államelmélet nem a nemzeti (vagy éppen: faji) államra, hanem a nemzetiségi államra (keleti Svájc) támaszkodhatik, mint eszményre. Kimutatható ez az Erdélyi Szellem az itt élő népek mindegyikének művészetében (pl. építkezés), eszejárásában stb. Természettudományi hasonlatom folytatásával: ez az erdélyi szellem az equus caballus és equus asinus keveredése: öszvérjellegű. Itt egyik nemzet sem élhet külön, zárt életet, nem is élt soha (vö. Budai Nagy Antal). Az erdélyi irodalom nem a magyar irodalom változata, azzal nem egy gyökérből hajtott, mások a meghatározói, nincs közös vérkeringésük. Mindössze közös gyökereik is vannak.

Ez a konszolidált transzilvánizmus, melynek jegyében született a Helikon, irodalompolitikában a KULTÚRKÖZELEDÉSNEK, országos politikában a HÍDNAK a szószólója. Elméletben HÍD, gyakorlatban PAKTUM (vö. csucsai paktum, de vö. főleg GOGA!!!). Ez az országtranszilvánizmus tetszetős érveket hozott fel a múltból az erdélyi szellem, a külön Erdély mellett – s aztán, talán, van is némi igaza. De a történelem részekre szaggatva semmit sem tanít. Az, hogy Erdély 250 évig független volt, lehet egy tény, de nem bizonyos, hogy ebből a tényből következik is valami (bár, persze, az sem biztos, hogy nem következik semmi). A történelmet egységes folyamat-

ként kell tekinteni s nem egyes etapjaira mutatni tíz ujjal, hanem az egész folyamat irányát kell keresni. Itália, vagy Németország történelmi tagoltságából éppen az Itália unita és a Reich eszménye született s ebben nincs semmi csodálkozni való. Persze: Svájc és az Osztrák–magyar Monarchia? Svájc van (még van), viszont a Monarchia megbukott. A fejlődé irányja a nemzeti államok mellett perorál. Mondom, Svájc, mint tény, nem érv, mert vele szemben mint tény van a jelenlegi Románia is.

Az országtranszilvánizmus a 48-as unió, egyáltalán a nemzeti állam-eszme jelentőségének csökkentésével mindenestre megkönnyítette lelkileg az Erdélyi magyarság számára a román állam keretei közé illeszkedést (helyesebben illeszkedni igyekvést!). Látszat szerint tehát jobban számolt a tényekkel, mint a tájtranszilvánizmus, amely – legalábbis kezdeti alakjában– bizonyos tényekkel egyáltalán nem akart számolni. De vajon az országtranszilvánizmus valóban a tényekkel számolt-e? nem álmokat nyújtott tények helyett? Az erdélyi népek sorsközössége – hát az mikor volt? (Ti. most egyáltalán nincs! Nemcsak a román nem érez sorsközösséget a magyarral, de a szász sem s hovatovább jobbadán a zsidó sem.) Nem mondom, a magyar jó vendéglátó volt. Befogadta a németet, de az szászsággá tömörült lehetőleg azonnal, s onnantól kezdve lehetőleg nem fogadott be senkit. Befogadta a románt, de az csak arra várt, hogy számbelileg eléggé meggyarapodjék s rögtön kitalálta, hogy ő az úr a házban (s csakugyan ő az!). A történelem nem tanítja az erdélyi népek „sorsközösségét”, hanem tanítja azok érdekellentétét s tanítja azt, hogy a magyar a múltban nem tudott ügyelni a saját érdekeire, nemzeti érdekeire, mert azt mindig összetévesztette az alkotmánnyal, a papirossal, mert azt hitte, hogy ahogy tegnap volt, úgy meglesz holnap is; már pedig, ha van valami, amire a történelem tanít, az az, hogy holnap akárhogy is lesz, de úgy nem lesz, ahogy tegnap volt. S a múlt oktatása mellé sorakozik a MA oktatása: hol van a tegnap paktumot kötő Goga?! Hol van a szász öntudata, erdélyisége? Egyáltalán, hol van a szász?! Hiszen itt már nem szászokkal, hanem németekkel állunk szemben, akik egyáltalán nem érzik magukat szolidárisaknak „sorstáruk”-kal, az erdélyi magyarokkal, de igen a magyarországi svábokkal (persze, azok is németek maholnap). Láttam egy szász-német bélyeget, amelyet külföldre menő levelekre ragasztanak propaganda célokból, s amelyet a Basch-ügyel kapcsolatban adta ki (nem hiszem, ne ismerd az ügyet: Bascht, aki magyar állampolgár sváb, a Pester Loydba írt nemzetgyalázó cikke miatt elítélte a magyar bíróság, de aztán hamarosan megkegyelmezték neki): a bélyegen a Basch képe, rajta felírás: 5 Mon. Kerker, s tovább, köriratban: UNGARISCHE NATIONALITATEN POLITIK! Hát a valóságban ilyen az erdélyi népek sorsközössége.

S ha erre azt mondaná valamelyik transzilvánista, hogy kéem, ez az eset ezzel a bélyeggel egészen „komolytalan”, felelőtlen elemek munkája; akkor feleletül rá kell mutatnom a transzilvánizmusnak még egy tévedésére: túlságosan a „felnőtt” és „felvilágosodott” européer testére van szabva. Gondolj a Budai Nagy Antal traktajelenetére. – Az ifjúság hadd bolondozzon, intézkedni a komoly politikusok intézkednek. De bizonyos idő óta a fiatalság nagyon elharapózott, abban az értelemben is, hogy 40-től idősebb emberek s éppen politikusok, nagyon fiataloknak mutatkoznak. Házi viszonyainkban gondolj egy Gogára, egy Vajdára és – ne áltassuk magunkat – minden román politikusra, Tatarescut és minisztereit pláne beleértve. A transzilvánizmus túl okos. Eszembe jut, hogy párentálnak el Szabédon valakit: nagyon szép volt, nagyon jó volt, nagyon okos volt – nem e világra való volt!

Az országtranszilvánizmus, mely, ismétlen, kezdetben csakugyan hozott eredményt, amennyiben a magyarság számára lelkileg könnyebbé tette az új államkeretek közt való elhelyezkedést, később már, a fajták közötti megértés hangoztatásával, saját

illúzióinak áldozata lett. A megértést csakmi hangsúlyozzuk folytonosan, a román bezzeg nem s a német sem. Ennek a magatartásnak az eredménye csak az lehet, hogy a mind egyre erősödő nemzeti szellemmel csak a valóságban nem létező, intertrnationalista erdélyi szellemet tudjuk szembeállítani: nem egyforma fegyverekkel küzdünk. Mivel mindkét – vagy mindhárom félnek „engedni” kell, mi mindig engedünk nagy előzékenyen s aztán a saját engedményeinkkel maradunk.

Makkai, az igazán, menekülő Makkai vette észre leghamarabb, hogy engedményeinek áldozata lett. Végeredményben nincsenek közzétéve egyházfői működésének okmányai s így nehéz meghúzni az irányvonalat, melyet egyháza és az államhatalom közötti viszony intézésében szem előtt tartott. Pedig transzilvánista egyházpolitikájában rejlenek az okok, melyek Makkait híres felkiáltásáig jutatták el: nem lehet! Ne felejtse el, hogy Makkai püspöksége alatt szűnt meg az eddigi együttműködés a három történelmi magyar flekezet főpapjai között (kezdetben Majláth, Nagy Károly, Ferenc József) s ennek oka kézenfekvő: Makkai transzilvánista volt, a másik két püspök nem, közösen nem lehetett csnálni a transzilvánista politikát, tehát megpróbálta egyedül. A reformátusok férehúzódásával aztán természetes dolog, hogy megszűnt a katolikus, unitárius kollaboráció minden súlya, fontossága. A transzilvánista politika lényege éppen az volt: do ut des. Persze, a reformátusok jobbadán az adással maradtak.

És mindjárt megmondom, hol van a főbaj. Az országtranszilvánizmus, mikor az „erdélyi szellem”-ben egy európaibb, egy nyugatibb szellemet vélt felfedezni (ezt főleg a keletibb magyarországiakkal szemben), némileg belekerült a rosszul értelmezett marxizmus malmába. Mégpedig olyanformán, hogy történetiszemléletében a nemzeti szempontokat másodlagos fontosságúakká degradálta s nevezetesen azt tanította, hogy az egységes Erdélyben voltak ugyan társadalmi különbségek, de ezek sohasem voltak nemzeti különbségek, itt nemzetiségi perpatvar sohasem volt – mondjuk Horeaig, Closkáig (én ugyan szeretném tudni, hogy lázadhatott-e hát a románság amíg még nem is volt Erdélyben, vagy a még csak gyéren szivárgott, de ez már a kontinuitás kérdését érinti, hagyján). Az merő véletlenség, hogy a románság mind jobbágyisorban élt s bizonyíték erre az, hogy nem mind élt jobbágyisorban: akadt egy-két román nemes is. Minden mozgalomnak társadalmi elégedetlenség volt az oka, példa rá a Budai Antal-féle huszita-paraszt lázadás (melyben a vallásnak már engedmény tétetik, ha a nemzetnek nem is; a mozgalom lelki okai között szerepel a vallási, mely a magyart szembeállítja a magyarral, nem a nemzeti, mely a magyart szembeállítja a románnal), melyben magyarok és románok egyaránt vettek részt. Hát ezt én nem kétlem, én csak a példa bizonyító erején merengek el. Mert hiszen alkalmazva ezt a mai állapotokra – s kétségtelen, hogy a Kós darabja a mátt akarja a múlttal tanítani – mi mást jelent ez, ha nem azt, hogy a román paraszt szolidárisabb a magyar paraszttal, mint a román úrral. Ez még csak egyszerűen nem igaz (még az se olyan nagyon biztos, hogy a román paraszttal szolidáris a román paraszt), de nem enyhe óhajjal állunk-e szemben, hogy: vajha úgy lenne (vö. szimpátiák a nemzeti paraszt párt felé, de az nem paraszt párt, hanem nemzeti paraszt párt). S már most, megfordítva ezt a tanítást: a magyar paraszt szolidárisabb a román paraszttal, mint a magyar úrral. Ez a tanítás marxisa oldala (bár hibás, de azt hagyjuk ezúttal). Forgassuk most a polgári rétegek számára nyújtott oldalára a tételt s nem így hangzik-e?: a magyar úr szolidárisabb a román úrral. Ó, román politikus urak, íme, hajlandóbban vagyunk szolidárisak lenni veletek, mint a saját fajtánkkal, mert hiszen az erdélyi szellem arra int, hogy társadalmi különbségek ugyan mindig voltak Erdélyben, de nemzeti különbségre mi sohasem adtunk semmit; egy a fontos, hogy mi is ott legyünk a kormányrúd

közelében, nem mind, ez lehetetlen, ti is megosztjátok a helyeket, de néhányunk ott legyen. Ez mind képtelenség s ez Kósnak mind meg nem fordult az eszében, de ez az országtranszilvánizmus virtuális tanítása. Szűkebbre szabott a Tündöklő Jeromos tanítása, mert az már nem mért kétfelé, csak egyfelé: világos, hogy a nép mellett áll. Egy román tanár, megnézve a darabot, röhögve jött ki, mondván: na, ebben a darabban egyetlen becsületes ember volt: a román csendőrőrmester. Mert itt egyrészt a transzilvánizmusnak az a tanítása nyilvánult meg, hogy Erdélyben a magyar vezető sohasem volt szolidáris a magyar paraszttal, ma sem az, másrészt az, hogy a fajták között nincs perpatvar; mármint a két tanítás egymás mellé állítva azt hozza ki, hogy a magyar pap nagyobb rákfeneje a magyar falunak, mint a román csendőrőrmester. Na, én is voltam magyar faluban! Persze, tudom, hogy Tamási nem ezt akarta mondani.

Mint ahogy az országtranszilvánizmus képviselői mind nem azt akarják mondani, amit mondanak. A románokkal való egyesítés ellen akarnak beszélni, nem beszélhetnek, hát beszélnek a 48-as unió ellen, mert azt nagyon szabad. S ha a reticentiákkal nem egészítjük ki a dolgot, akkor szörnyűség, amit kapunk. Szörnyűség a transzilvánizmus, mert tanításai **NEM A VALÓBAN ADOTT HELYZETRE ÉPÜLNEK, HANEM EGY ELKÉPZELT ERDÉLY, ERDÉLYORSZÁG LEBEG SZEME ELŐTT.** De ez az elképzelt Erdély nemcsak nem valóság, hanem megvalósítása felé egy lépést sem szabad tenni. Egy lépést sem szabad tenni... az országtranszilvánizmus vakvágányra szaladt. Minden tanítása csak egy független Erdélyben érvényes, ahol a magyarság hozzájutna az őt megillető politikai súlyhoz, teljesen érvénytelen Romániában. A transzilvánizmus az erdélyi népek viszonyát abból a szemszögből nézi, hogy a magyarság egyike az államalkotó nemzeteknek, programot csak az államalkotó magyarság számára tudna adni, **MÁRPEDIG MI ROMÁNIÁNAK EGYIK ORSZÁGOS ARÁNYBAN NEM IS TÚLSÁGOSAN JELENTŐS KISEBBSÉGE VAGYUNK.** Ez a valóság.

3. A fordulópontot körülbelül Makkai rendkívül jelentős hedzsrája jelenti. Mégpedig azért, mert a transzilvánisták közül ő számolt le legelőször a transzilvánizmussal. Tanításának középpontjában az egységes nemzeti kultúra áll. Ez irodalmi téren jelenti az erdélyi írók különállásának a felszámolását. Ma már ez a különállás tisztára üzleti formáság. A Révai monopolizálta az erdélyi írókat s inkább kiadja a gens minort is, csakhogy kézben tarthassa a gens majort, a neveket. „Transzilván írók” ma már nem irodalomtörténeti, hanem üzleti kategória; a közös kiadó nem jelenthet semmi komolyabb dolgot. Olyant még nem hallottam, hogy írókat valaha a szerint csoportosítottak volna, hogy kiknek hol jelentek meg a regényeik. Makkait ma már legfeljebb a tájtranszilvánisták támadhatnák joggal, sőt, csak egyetlen ember: Reményik. Politikai téren Makkai tanítása azt jelenti, hogy az erdélyi magyarság politikai helyzete **MAGYARORSZÁG HATALMI ÁLLÁSÁNAK A FÜGGVÉNYE.** Kisebbségi jogok védelme nem a kisebbség és az államhatalom közös ügye, hanem a kisebbségi nép államalkotó nemzettestvéreinek és a „gazda-állam”-nak ügye. Vö. Bethlen-féle akció, angol szimpátiák keresése Magyarország részéről – és nem a mi részünkről! A kisebbségi politika főtengelye nem Bukarest, hanem éppen az a Budapest, ahová annyiszor küldtek is minket. S ennek az új alapokra fektetett kisebbségi politikának (amely a múltban a románság számára nagyszerűen bevált! Gondolj az Albinára s mindenre) az eredményességét, a súlyát Magyarország hatalmi súlya adja meg. Legfontosabb érdekünk tehát egy erős Magyarország (s nem önálló Erdély). Ebből következik az, hogy számunkra, bár természetesen bír némi fontossággal a romániai állapotok ismerése is, hát hogyne az istenért! Mégis legfontosabb kérdés az:

mi történik Magyarországon. Ezért nem mindegy, hogy milyenek a magyarországi állapotok. Első teendő tehát: felvenni szellemi síkon a legszorosabb kapcsolatot pl. irodalmi téren a magyar írókkal, tudományos téren a mag tudományos intézményekkel stb. Így előkészíteni a talajt ezeknek a viszonyoknak a hivatalos elismertetésére is. Hogy egyebet ne mondjak, mint közvetlen teendő szerepelne az iskolaügy: a magyarországi diplomák elismertetése, nem az állami, hanem a kisebbségi intézmények kereteiben. Pl. felekezeti iskolákban taníthasson olyan román állampolgár, aki tanári diplomáját magyarországi egyetemen szerezte. S így tovább, egészen addig, ameddig némileg – mert teljes sikerről szó sem lehet – a román állam részéről hivatalos elismerést nyernek pl. politikai kapcsolataink a magyar politikai körökkel. Hangsúlyozom, az eredmények kétségesek lehetnek, akkor sem vakvágány az utunk. Minden attól függ, hogy Magyarország milyen súllyal tud fellépni. Tehát a kiindulópont nem ábránd, hanem realitás.

Sok a kíváncsi ezen a téren, de nemcsak a kíváncsi sok, sok a teendő is. Érted, mit akarok mondani: van, mit tenni. A valóság talajára jutottunk, nem fellegekben botorkálunk.

A transzilvánizmus KULTÚRKÖZELEDÉSE helyett itt AZ ERŐVISZONYOK FELISMERÉSE. Veszed észre a horribilis különbséget. Persze, hogy ismernünk kell a románságot: DE ISMERNNK KELL, nem pedig előlegeznünk számukra a bókákat, az engedményeket s a vak hitet, hogy majd meghálálják. HÍD helyett pedig FALAT! Nem éppen kínai falra gondolok, de gondolok a kisebbségi életnek olyatén újjászervezésére, mely lemond arról a reményről, hogy pl. a liberális kormányzat kereskedelmi, gazdasági, szellemi, politikai stb. liberalizmust jelent. Magunk erejére lévén utalva, ebből az erőből semmit sem áldozhatunk fel, ezt igenis fallal kell védeni. A különböző osztályok összefogása MAGYAR alapon. Hogy ez a „magyar” demokratikus magyarságot jelent, az természetes.

Az irodalom pedig? Az erdélyi irodalom? Nos, eddig is voltak írók, ezután is leszünk. ESZEMBE SE JUT ANNAK TEENDŐIT MEGHATÁROZNI. Éppen, mert író vagyok. Én azt hiszem, hogy éppen az irodalom az a terület, ahol legkevesebb szerepe van a tudatosnak. Jómagam a legtudatosabb írók közé tartozom, mégis úgy bukkanok a „témám”-ra, hogy mindig csak akkor tudom, mi a témám, amikor már a téma eszembe jutott. Aki másként csinálja, az előtt tisztelettel hajlok meg, mint varázsló előtt, de utánozni, szegény fejem, képtelen vagyok. Ami az erdélyi irodalom „erdélyiségét” illeti, arról már beszámoltam, hogy mi a véleményem. Hajlandó vagyok azt mondani, hogy a tájtranszilvánistáknak van valami igazuk. Bizonyos dolog, hogy székelyeket csak erdélyi író szerepeltethet hiteles színekkel, mint palóczot palócz. Ábel kétségtelenül éppolyan „jellemzően” székely, mint amilyen jellemzően alföldi Kukoricza Jancsi 8dacára a kalotaszegi keretnek, amiben nálunk előadták az erdélyiségükre féltékeny transzilvánisták a János vitézből készült operettet). S aztán, szó ami szó, a székelyek magyarok, magyarok, de – székelyek. De hát te tudod, hogy a francia regényeknek vagy drámáknak se minden hőse Ile de France-i. Szerencsére, mi is megengedhetjük magunknak azt a fényűzést, hogy van egy olyan exotikus sarkunk, mint a Székelyföld. De székely irodalomról még a legvérmesebbek sem beszéltek tudtommal soha, márpedig nem minden erdélyi székely is egyúttal. De a székelység léte nem azt jelenti, hogy megbontandó a romániai magyarság egysége, remélem.

4. Hogy milyen mértékben befolyásolt engem irodalmi alkotásaimban a transzilvánizmus? Nem tudom. Gondolom, befolyásolt, mint ahogy befolyásolt minden jelenség, amivel valaha kapcsolatba kerültem, francia irodalom, latin irodalom. Az

én legnagyobb irodalmi élményeim a magyar irodalom nagyjai voltak, Petőfi, Arany, Madách és Vörösmarty, csupa költő, most veszem észre. De legelső olvasmányom Kriza Vadrózsái voltak, melyekből Édesapám emlékezése szerint magamtól tanultam meg olvasni olyan alapon, hogy Ő olvasta a Kőműves Kelemennét, Julis szép leányt, Budai Ilonát, s addig olvasta, amíg könyv nélkül tudtam őket.*

Majdnem a legelső vers, amit megtanultam, a Kőműves Kelemenné. Négy és öt év között voltam. S a mesék! Mirkó királyúrfi, Szép Palkó, A möndölocskék stb.! Székelyül, ráadásul éppen eredeti kiejtéssel lejegyzett népi termékeket olvastam legelőször, ez természetesen nyomot hagyott rajtam. Csakhogy abban az időben – huszonhat évvel ezelőtt – híre-hamva sem volt a transzilvanizmusnak s én szívesen megvallom Neked, hogy gyermekfővel nem igen vettem észre a különbséget a „székely” Mirkó királyúrfi és a „magyar” Kukoricza Jancsi között. Engem ugyan székelynek hívtak s ősi marosszéki családból származtam, de mindig azt hittem, hogy magyar vagyok. Hanem az igaz, hogy az erdélyi regényírók közül mindig Tamásit élveztem legjobban, de dühöngtem eleget is ellene.

Tisztában vagyok azzal, hogy nem adtam meg a kimerítő választ kérdéseidre. Ne haragudj. Részletekben magam sem ismertem el Szentírásnak, amit írtam, de nagy vonalakban – ha úgy érted, ahogy én gondolom – kb. ez a véleményem a transzilvánizmusról, annak reám való hatásáról, s élő és ható jelenség voltáról a mai irodalomban vagy talán esetleg közéletben

Szeretettel ölel
Szabédi László

N. B. ne haragudj a papiros minőségéért és a ceruzás névalíráért; a dolgozószobámból írom ezt a levelet s itt csak ilyen papirosom és írószerszámom van.

Nagyon nem bánám, ha ezt a levelet megőriznéd számomra.

Sz.L.

A propos: emlékszel még a Szentimrei cikkére, amelyet a Tiédre írt válaszul a Br. L.-ba? Van egy ilyenforma passzusa: nos, ha ti nemzedék vagytok, miben különböztök tőlünk, idősebbektől? TUDTOK ROMÁNUL, MI PEDIG NEM TUDUNK, ennyi az egész különbség, ez a ti többletetek. Már most mi ebben az érdekes?

Az ebben az érdekes, hogy a transzilvánizmust, azt a tanítást, amely az erdélyi népek sorsközösségét és egymást megértését hirdette, éppen az a nemzedék találta ki, amelyik nem is értett románul, amelyik nem is ismerte a románságot. Ha más úton nem jutottunk volna ugyanarra az eredményre, ebből is kiderülne, hogy a transzilvánizmus egy olyan nemzedék szellemi terméke, amely nemzedék egész szellemi fegyverzetét a nagy-magyar állameszme védőpajzsa alatt szerezte, amely nemzedék idegenül és értetlenül állott a megváltozott helyzetben. Már csak ezért is gyanakodni kellene, hogy a transzilvánizmus téves; hogy úgy mondjam, nem szakértők csinálták, hanem a kisebbségi sors dilettánsai. Ebből is sok minden következik.

Még csak egy megjegyzés: a kisebbségi jogvédelem, ahogyan a negyedik pontban futólag érintettem, se bűt, se bāt nem mond a kívánatos államjogi helyzetről. Nem revizionista, DE NEM IS ANTIREVIZIONISTA. Ebből is sok minden következik.

Sz.

* S mikor már tudtam őket, akkor elolvastam, azaz kitaláltam a betűket. Nem kétlem persze, hogy itt-ott segítettek is a betű kitalálásánál.